

45.11)
- 4358

571.0/-945)

STICHTING VOOR BODEMKARTEERING
WAGENINGEN
BIBLIOTHEEK

KORT BERICHT
OVER DE
ONTDEKKING EENER WOONGROT
ONDER HET
KASTEEL VALKENBURG
DOOR
TH. DORREN

OVERGEDRUKT UIT:
Publications de la Société historique et archéologique
dans le Limbourg à Maestricht
TOME LXVIII (1932)

Kort bericht over de ontdekking eener woongrot onder het kasteel Valkenburg.

Toen in 1930 na beëindiging der herstellingswerken aan hetgeen nog restte van den voormaligen weermuur langs den Dwingelweg, op last van de Kasteel-Stichting eveneens de mergelrots, waarop zich de weermuur verheft, werd blootgelegd, stootte men, bij de afgraving van het eeuwen lang aldaar opgehoopte puin, op een met broksteen gevulden kuil, circa 18 meter westwaarts van de joodsche begraafplaats achter de omrastering.

Na oppervlakkige ontruiming bleek deze kuil een gedeelte te zijn van een zeer ouden mijngang of blokberg. De richting schijnt ongeveer zuid-noord te hebben gelopen, schuin-dwars onder den Dwingelweg, van onder den heiligen (huileege) driesch tot onder den kasteelberg. De bodem van dezen gang ligt omstreeks drie meter onder den weg; de top of zoldering is weggehakt bij het uithouwen der gleuf, die den berghoorn, waarop het kasteel gebouwd was, om strategische redenen moest afscheiden van het plateau van den Heunsberg en daardoor het slot van die zijde onbereikbaar maken. De gang ligt ruim 10 meter boven de bestrating onder de Birkelpoort, hij is spitsboogvormig, breed aan den voet circa 4 meter, met een hoogte tot in den spitstop van eveneens circa 4 meter.

De strategische gleuf, waarschijnlijk in de twaalfde eeuw tot stand gekomen, werd naderhand tot een verbindingspad tusschen den weg naar Oudvalkenburg en den Daelhemerweg.

De onverwachte ontdekking van een vroeghistorischen blokberg, uitgedolven in de rots, waarop in de elfde of twaalfde eeuw de Valkenburg werd gebouwd, herinnerde ons aan een gelijksoortige gang of blokberg onder de Ruïne, welke abusievelijk door mij gehouden werd voor vlucht- of noodgang ten dienste der kasteelbewoners.

Ten onrechte schreef ik elders (*) „Hooge, ruime in den mergel uitgekapte gangen, door welke een ruiter gemakkelijk recht op in het

*) „Het kasteel van Valkenburg, zijne geschiedenis, legenden en sagen”.

zadel zou kunnen rijden, bevinden zich onder den heuvel. Zij zijn nu door puin en door van buiten of langs de gracht ingespoeld slib gevuld, doch eens waren het geheime gangen, langs welke de bezetting in uitersten nood zich redden of een uitval wagon kon."

Deze veronderstelling blijkt thans niet meer houdbaar. De gangen bestonden vóór en aleer het kasteel gebouwd werd en wat ik eens voor puin en aanslibbing heb gehouden, blijkt gedeeltelijk woonbodem te zijn geweest van grotbewoning, gedeeltelijk brokstukken van ingestorte of opzettelijk vernietigde spelonken.

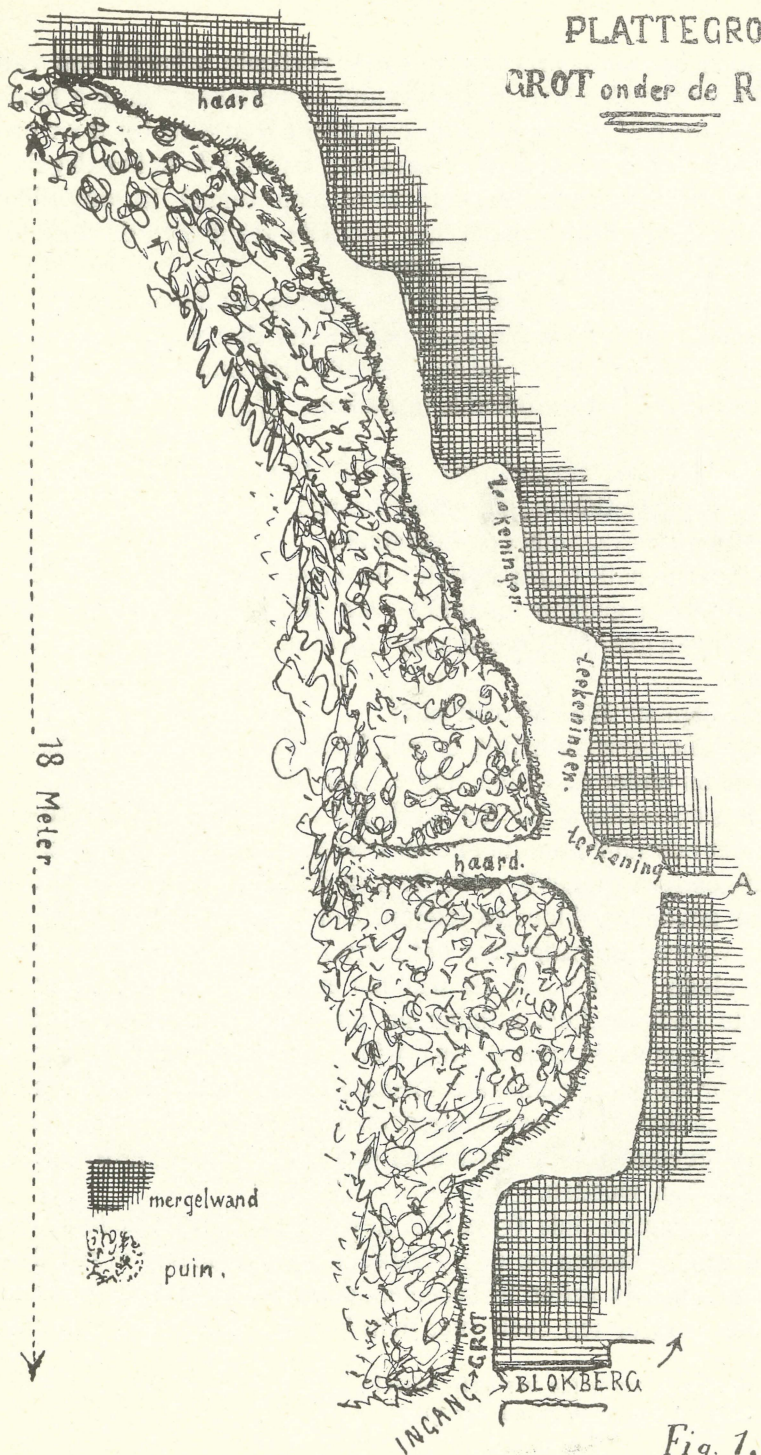
Er is en kan geen sprake zijn van eenig verband tusschen de langs den Dwingelweg aangetroffen uitholling en den zich aan de zuidwestelijke zijde des kasteelbergs bevindenden spitsbooggang. Eerstens liggen beiden op verschillende hoogten, de eene ongeveer 10 meter boven het tegenwoordig Valkenburgsch peil, de andere gelijkvloers er mee, tweedens zijn ze van elkaar gescheiden door de rots waarop het kasteel werd gebouwd, derdens was deze rots volkomen gaaf bevonden en nergens uitgehold toen men omstreeks 1850 er toe overging een blokberg onder de ruïne te ontginnen.

Bij bedoelde vrij recente ontginning stootten de blokbrekers op den dichtgevallen en ontoegankelijk geworden gang en aangezien er geen blokken te breken waren, liet men gang en puin ongemoeid, zonder er eenige aandacht aan te schenken, gedurende de sindsdien verlopen tachtig jaren.

De aanwezigheid van nimmer vermoede uitdelvingen op twee plaatsen en op verschillende hoogten onder het kasteel, gaven de „Kasteel-Stichting" gereede aanleiding tot nader onderzoek, waarmee in Februari 1931 werd aangevangen.

Van af het gat waar de blokbrekers tegen de helft der vorige eeuw op de volkomen gevulde grot stootten werd het onderzoek aangepakt. Het gegeven was: een grotwand. Van daar moest den tegenoverstaanden wand worden bereikt, waartoe een tunnel van manshoogte dwars door de vulling werd gedreven. Na ruim 8 meter was de overzijde nog steeds niet bereikt en werd de uitdelving gevaarlijk. Waren we in verkeerde richting, kon die gang zoo breed van profiel zijn? Het tunnelonderzoek werd gestaakt. Intusschen waren eenige nog onbeduidende vondsten gedaan: beenderen van slachtvee (varken, rund, herthoorns) en een tweetal vroegmiddeleeuwsche scherven (Merovingisch?), door Dr. W. Goossens gedetermineerd. In het zeer compacte puin door hetwelke de tunnel gegraven is, konden op twee verschillende hoogten haardvuurkommen aangetoond worden.

PLATTEGROND GROT onder de RUÏNE.

Wij zouden het nu beproeven met een verticale schacht, om van daaruit den vermoeden tweeden rotswand te bereiken. Na een lood-rechten put van 2×2 meter tot op een diepte van 8 meter door op-eenvolgende puinlagen te hebben gegraven, waarbij de koker degelijk met balken moest worden geschut, werd een tunnel in oostelijke richting aangelegd, doch zonder het beoogde resultaat; de noordelijke rotswand bleek niet meer aanwezig.

Hoogstwaarschijnlijk is deze vóór of tijdens het bouwen van het kasteel vernield, eensdeels om meer stijlte aan den voet der sterkte te verkrijgen, anderendeels om de grot, die zich onder den tweeden ringwal voortzette, ontgankelijk te maken.

Ingevolge het in de vergadering van half November 1931 door het bestuur der Kasteelstichting genomen besluit, werd terstond met de hier geschetste werkzaamheden begonnen.

Ir. D. C. van Schaik te Maastricht, door wien reeds in Maart 1931 opmetingen waren gedaan en foto's van de toen reeds ontdekte wandteekeningen genomen, werd aangezocht nogmaals een onderzoek in te stellen.

Dato 8 December 1931 schrijft hij:

„Ingevolge uw verzoek heb ik er mij, bij het onderzoek betreffende de opgravingen onder de Ruïne, nog eens in het bijzonder rekenschap van gegeven op welke wijze het werk het beste kan worden voortgezet om met een minimum moeite en kosten en toch op veilige wijze een zoo uitgestrekt mogelijk gedeelte van de gang, waarin de teekeningen zijn gevonden, bloot te leggen. Het komt mij voor, dat een werkwijze, waarbij de gang over het geheele profiel kan worden ontruimd, ten einde daardoor én de wanden én het er in liggende losse materiaal te onderzoeken, althans nu nog onmogelijk kan worden toegepast. Ik zou U in overweging willen geven het navolgende te doen, nu door de thans gemaakte toegang *) is komen vast te staan, dat ter plaatse tegenover de wandteekeningen geen er tegenover liggende wand gevonden kan worden en dus geen volledig gewelf aanwezig geacht kan worden.

1e. Naar de buitenzijde (vanaf de gewone toegang naar links **) het gewelf vrij te maken op een afstand van ca. 9 meter vanaf dien toegang; dit punt is veilig te bereiken door een bestaande gewone gang, welke vroeger ten deele met puin is volgestort, doch waarvan

*) De hierboven vermelde verticale schacht.

**) Zie letter A op plattegrond der grot.

spoedig voldoende verwijderd kan worden om er bij te kunnen komen. Het voordeel om het werk op deze plaats aan te vatten, is daarin gelegen, dat op deze plaats gemakkelijk direct een punt bereikt kan worden, dat ca 5 meter boven den vloer van de nieuwe schacht ligt, dus hoogstens 3 meter onder den weg, welke boven langs de begroeide helling loopt. In horizontale ligging zal dit punt ook slechts enkele meters van dien weg afliggen (dit is nog niet precies opgemeten kunnen worden).

Van die zijde is dan ook gemakkelijk een opening te maken, welke later tot een blijvende toegang kan worden gemaakt, terwijl hier dan ook het gewelf zoover mogelijk naar de buitenzijde onderzocht kan worden.

2e. Naar de binnenzijde, dus naar rechts vanaf den toegang (A) de wand van de gang en het gewelf vrij te maken, hun een voortzetting van hetgeen ter plaatse bij de gevonden teekeningen is aangevangen. Dit kan hier zonder gevaar of kostbaar schutwerk geschieden. Men heeft hierdoor gelegenheid om een zoo groot mogelijk deel van de wand te kunnen onderzoeken en daarnaar steeds een profiel van het in de gang opgehoopte materiaal te verkrijgen; ook moet deze wijze van werken vrij snel tot een inzicht leiden hoever de gang doorloopt.

Naarmate men er verder in doordringt bestaat de mogelijkheid, dat men toch een doorlopend gewelf vindt, hetwelk dan dadelijk langs de bovenzijde verder kan worden nagegaan door middel van smalle dwarsgangetjes vlak onder het gewelf. Indien een einde aan de gang gevonden wordt, kan op deze wijze ook daar aan de voorzijde het gewelf worden langs gewerkt en beoordeeld of van die zijde het materiaal in de gang kan worden weggenomen. In dat geval is afvoer langs den kortsten weg naar buiten door de onder 1o. genoemde opening mogelijk.

Vertrouwende U hiermede gediend te hebben enz."

(w.g.) D. C. van Schaïk."

Naar aanleiding van dit schrijven werd Ir. van Schaïk belast met het toezicht op de werkzaamheden. Zijn voorstel sub 1o. kwam ten uitvoer in zoover, dat een betontunnel met trappen van af den beganen grond thans toegang geeft naar de woninggrot en wel, naar alle waarschijnlijkheid, ongeveer op dezelfde plek waar voor vele eeuwen de grotingang was. Het voorstel sub 2 is met het oog op de kosten alsmede op den tijd nog slechts voor een zeer klein gedeelte verwezenlijkt. Vermoedelijk is het einde van den gang (of grot) ge-

vonden, althans wij stootten op een wand, haaks op den gang, waar sporen van haardvuur (rood gebrande mergel) en uithollingen in den wand voor huiselijke doeleinden aanwezig zijn.

De brief van den heer v. Schaïk maakt melding van op den mergelwand ingegrifte teekeningen. Deze werden bij de ontruiming der grot in Januari 1931 ontdekt, zij gaven de Kasteel-Stichting aanleiding het onderzoek voort te zetten in de hoop van meerdere ontdekkingen op oudheidkundig, misschien vroeg-historisch gebied. Onze mergelformatie, zoo veelvoudig voorzien van door érosie ontstane uithollingen, de wildrijkheid van een zwaar beboscht bergland, de aanwezigheid van rivieren, deze factoren moeten den oermensch aantrekkelijk zijn voorgekomen. Dat tot heden nog nimmer sporen werden gevonden van préhistorische bewoning is verklaarbaar uit de onduurzaamheid van mergel, waar hij aan vocht en temperatuurwisseling is blootgesteld. Als te Valkenburg een unicum aan het licht is gekomen, dan danken wij dat aan het feit, dat de grotwand op de een of andere wijze geheel werd gevuld, waardoor de toegang eerstens voor menschen, maar hoofdzakelijk voor den invloed van lucht en vocht werd afgesloten.

Wij hebben ons de vraag gesteld: was de grot bewoond? Hierop moet een bevestigend antwoord worden gegeven, daar hier feiten spreken. In den rotswand zijn doelbewuste uitkappingen aanwezig, welke gediend hebben voor veelsoortig huiselijk gebruik, er zijn sporen van haardvuur en voornamelijk zijn er de ingegriffelde jachtafereeltjes, waaruit men kan besluiten, dat de bewoners de jacht beoefenden en op een zeker beschavingspeil stonden.

Of de afgebeelde jachtdieren moeten gedacht worden als magische incantatie voor een gelukkige jacht of als beleefd avontuur is voorsnog niet uit te maken.

Vervolgenss dringt zich de vraag op: wanneer? Wanneer zijn de waarschijnlijk met een vuursteen gegriffelde figuren ontstaan, een passioneerende vraag die nuchter onder het oog dient gezien.

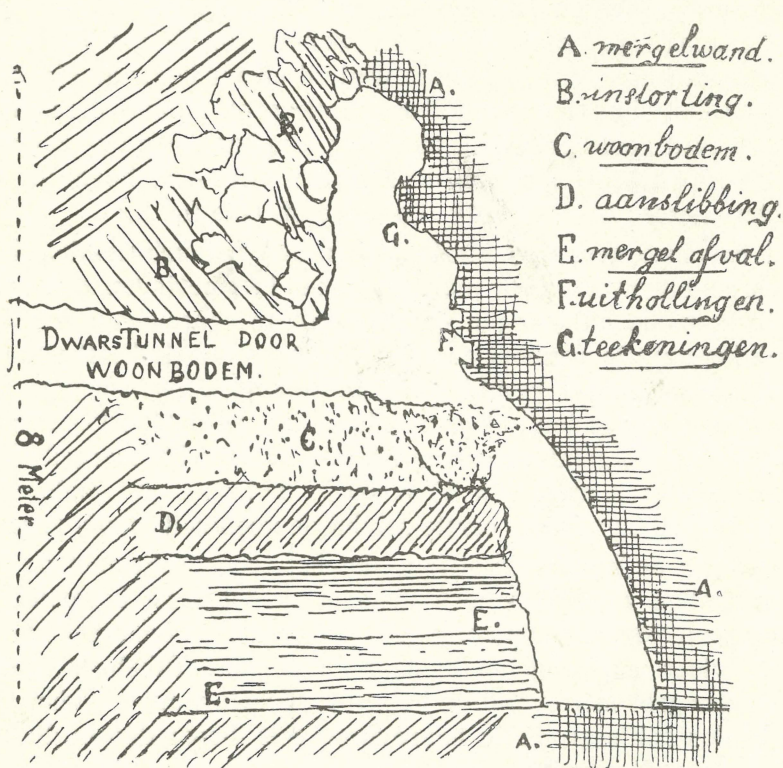
Ons land is niet bijzonder rijk aan geleerden die zich specialiseeren op de préhistorische grottewereld, om de simpele reden, dat wij geen grotten hebben, buiten een klein hoekje van Limburg. Geen *Cro-Magnon*, geen *Peyrelevalade* of *Commarque* of *Fond-de-Gaume* en zoovele andere vindplaats in de Pyreneeën en de Dordogne, maar voor alles geen *Altamira* met zijn veelkleurige prachtschilderingen op den rotswand.

De enkele geleerden, die een kijkje kwamen nemen, hebben geen

van allen een onomwonden oordeel durven uiten. De mystificatie van *Glozel* schijnt nog na te werken, maar dat moest geen reden zijn om de Valkenburgsche vondst te ignoreeren.

Men moge zich de geschiedenis herinneren van het vuursteen-atelier te Rykholt. Reeds in 1885 schreef de Belgische professor

PROFIEL DER GROT.

Schaal 1:100

Fig. 2.

Marcel de Puydt over „*Le station et l'atelier préhistorique de St. Gertrude*”; in 1887 trok Casimir Ubaghs in het strijdperk met „*Les ateliers de St. Gertrude et Ryckholt*”, maar de Nederlandsche officieele wetenschap haalde de schouders op. Pas in 1925 werd de waarde der vondsten in dit Limburgsche uithoekje officieel erkend bij middel van een verhandeling van Dr. A. E. van Giffen in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap.

Het niet weg te redeneeren feit staat vast, dat onze grot eens werd bewoond. Wanneer, in welk tijdsgewricht der wereldgeschiedenis leefden deze holbewoners in de mergelspelonken bij de Geul, wier keltische naam (gel, gol) naar een ver verleden terugwijst?

Hierop zal pas het licht vallen wanneer de lagen van den woonbodem, alle wanden en zelfs de ingestorte gewelfbrokken deskundig zullen zijn onderzocht. Gespeurd zal moeten worden naar vuursteenwapens en gereedschap, naar keramiek, naar keukenafval, beenderen van slachtvee en huisdieren, in een woord naar al hetgeen waarmee de primitieve mensch omgang had of zich van bediende.

Bij aandachtige beschouwing der woninggrot, dringt zich de gedachte naar voren, dat ze in twee wijd uit elkaar liggende tijdvakken ontstaan kan zijn. Het profiel der geheele grot, althans afgaande op den bewaard gebleven wand, moet aan zijn basis een ogivaal regelmatig verloop hebben gehad, doch in den top — de bovenste circa 3 meter — zeer onregelmatig zijn geweest. (Zie fig. 2.)

Dit bovenste deel doet sterk denken aan natuurformatie, slechts eenigszins bijgewerkt door menschenhand, hier bevinden zich ook de teekeningen, de uithollingen en alle verdere sporen van bewoning, terwijl het ogivale segment aan den voet eene hoogte heeft van circa 4 meter bijna geheel gevuld met fijne mergel, afkomstig van blokontginning, de wanden zuiver zooals ze uit den bikkelslag zijn ontstaan. In den mergelafval vonden wij twee afgewerkte mergelblokken, de een heeft een maat van $30 \times 60 \times 120$ c.m., de andere van $42 \times 78 \times 90$ c.m. Bij de eerste schijnt de voetmaat te zijn gebezigd.

Laten wij de hypothese stellen, dat het topgedeelte met de ruwe onregelmatige zijwanden het oudste is en het eerst bewoond, dan moeten de teekeningen op normale manshoogte van omstreeks M. 1.60 uit den vloer zijn aangebracht daar ter plaatse. Blijkbaar was de bodem der grot niet overal op hetzelfde niveau, want we vinden geheel in den achtergrond de haardvuren veel dieper dan in de nabijheid der wandteekeningen.

Vermoedelijk ten tijde der Romeinen, in elk geval veel later dan de eerste holbewoning, is de vloer of bodem van het hol regelmatig uitgedolven voor steenontginning. Dit is geschied door een technisch meer ontwikkeld geslacht.

De hedendaagsche blokbrekers kennen nog twee wijzen van werken; de eerste en voornaamste is het maken van horizontale gangen in voorwaartsche richting, de tweede het uitdiepen van den vloer, het zoogenaamd breken van den „voet”.

Zoo is ook in ons geval volgens het tweede procédé gewerkt. De grot bestond, en hierin is een „voet” gebroken. Men kan thans nog nagaan hoe de uitdelving laagsgewijs is geschied en welke dikte de lagen hadden. De afval schijnt geheel ter plaatse te zijn gebleven, hij vult ongeveer 50 procent der delving. Bij elke uitdieping verbreedde het grondvlak in een zwakke boog, zoodat een ogivale lijn ontstond, een soort spitsboogconstructie, waarbij het uitsparen van pijlers niet noodzakelijk was, en toch een groote hechtheid werd bereikt.

Is deze hypothese juist, dan werd, omtrent het begin onzer jaartelling (met de komst der Romeinen en hunne behoefte aan bouwmaterialen) een sedert lang verlaten rotswoning, een abris-sous-roche, tot steengroef. Gezien het kleine areaal moet de ontginning als steengroef spoedig ten einde zijn geweest en ontstond de tweede bewoning. Het is duidelijk, dat deze inderdaad heeft plaats gevonden. Op het mergelafval heeft zich langzamerhand een woonbodem gevormd, waarin bereids een tweetal merovingische scherven en eenige beenderen werden gevonden, vooral een haardkom teekent zich duidelijk af. Alleen het systematisch uitgraven van dit materiaal kan klaarheid brengen.

De alles overheerschende vraag is echter: wanneer zijn de teekeningen (van welke wij hier de fotografische reproductie laten afdrucken, alsmede, ter verduidelijking, enkele potloodschetsjes) ontstaan?

Is het paléolithische kunst, dan hebben we met praehistorie te maken; is het echter werk van een Romein of van iemand die de Romeinsche beschaving heeft leeren kennen en op zijne manier een jachttafereel van Diana nabootste, dan is de vondst wel minder belangrijk, maar toch nog opwekkend genoeg om alles in het werk te stellen. Het voorkomen van een figuur gelijkende op de Grieksche *psy*, (althans indien het niet een fragment van een verdwenen teekening is) geeft grond tot de laatste veronderstelling, eveneens een haast geheel onzichtbaar geworden houtskoolteekening van een eenigszins byzantijsch karakter. De houtskoolteekening is over de ingegriffelde tafereeltjes heen aangebracht.

Volgens *Luquet* zou de paleolithische mensch eerst op de rots-wanden slechts omtrekgraveeringen hebben gemaakt, waarbij de graveerlijn nog dun en weinig diep, somtijds gestippeld was. *)

De Valkenburgsche graveersels hebben het paleolithisch karakter, zooals *Luquet* het beschrijft. Jammer genoeg is de mergel niet bestand tegen de eeuwen, zoodat het duizenden jaren zulke ondiepe

*) Dr. J. P. Kleyweg de Zwaan, *Palaeolithische Kunst*. II bl. 12.

lijnen zou kunnen bewaren. Dat wij deze graveeringen nog vrij goed zichtbaar terugvonden kan enkel toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat onze grot volslagen gevuld was met puin, waardoor toetreding der lucht zoo goed als uitgesloten was. Welken schadelijken invloed de lucht uitoefende konden we reeds enkele dagen na de ontruiming en blootlegging van den rotswand constateeren, daar al spoedig de bovenlaag ter dikte van een paar centimeters schilferde en afviel. Gelukkig hebben we terstondteekeningen gemaakt. (Zie fig. 3, 4, 5, 6 en 7.) De menschelijke figuren van 4 en 5 hebben een hoogte van 20 en van 22 c.m. Het omziende hertje is 15 c.m. lang. No. 7 is in houtskool en van lateren tijd.

De door Ir. van Schaik nog bijtijds genomen foto's zijn onloochenbare documenten, die men nog altijd zal kunnen raadplegen, wanneer de oorspronkelijke tafereeltjes, zooals we vreezen, zullen verdwenen zijn.

In meerdere grotten heeft men voorstellingen van jachttafereelen gevonden, evenals hier, op kleine schaal. Zoo is het grazende rendier uit de grot van Limeuil (Dordogne) nog een tikje kleiner dan ons hertje; het meet in de lengte 14 c.m., in de hoogte 9 c.m. Zie: *Marcelin Boule, Les hommes fossiles*, p. 260.

Hoe oud onze grot en de zich er in bevindende teekeningen kunnen zijn blijve vooralsnog onbesproken. De paleolithiek rekt met duizendtallen. Toen *Dr. J. Bayer*, directeur van de préhistorische afdeling van het natuurhistorisch museum te Weenen, de bekende vinder der z.g. Venus van Willendorf, in 1926 eveneens bij Willendorf het uit mammoethbeen vervaardigde slanke vrouwenfiguurtje opgroef dateerde hij deze vondst uit het laatste ijstijdperk, dus op 20 à 25.000 jaar.

Een zelfde procédé van voortbrenging kan over duizenden jaren loopen. Wij weten hoe nog ten huidigen dage de inboorlingen van Nieuw-Guinéa nog juist dezelfde steenen beitels en steenen wapenen vervaardigen als onze voorouders over 15 tot 20 eeuwen geleden. Onze grotteekeningen kunnen oud, zeer oud zijn, zij kunnen echter ook van betrekkelijk jongen datum zijn. Slechts één feit staat vast: ouder dan het kasteel.

TH. DORREN.

